

УДК 16.41

Murat Akyüz*Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü
Doktora Öğrencisi, Fatih Üniversitesi, İstanbul, Türkiye***KÂRÎ RAHMETULLAH VÂZİH'İN TUFHE-TUL ÂBHÂB Fİ TEZKİRE-TÜL ÂSHÂB TEZKİRESİ**

Özet: Kârî Rahmetullah Vâzih, XIX. yüzyıl Buhara'sında yaşamış olan bir edip, şair, doktor, bilim ve devlet adamıdır. İyi bir eğitim almış olan Kârî Rahmetullah Vâzih, Arapça, Farsça ve Türkçeyi (hem Çağatay hem de Anadolu Türkçesi'ni) çok iyi derecede bilmekte olup her üç dilde de şiirler yazmıştır. Kendisi on üç adet kitap yazmış olup en önemli eseri ise Tuhfe-tül Âhbâb Fî Tezkire-tül Âshâb adlı şair tezkiresidir.

Tuhfe-tül Âhbâb Fî Tezkire-tül Âshâb XIX. yüzyıl ortalarından XX. yüzyıl başına kadar olan dönemde Buhara Hanlığı coğrafyasında yazılmış olan yedi tane şair tezkiresinin en önemlilerinden birisidir. Eser biyografik tezkire geleneği içinde kaleme alınmış olup kendisinden sonra yazılmış olan bütün tezkireler ve edebiyat tarihi kitapları için kaynak eser hükmündedir. Tezkirenin Taşkent, Duşanbe ve St. Petersburg'un değişik kütüphanelerinde on beş adet elyazması nüshası bulunmaktadır. Ayrıca eser 1914 yılında Taşkent'te ve 1977 yılında Duşanbe'de olmak üzere iki defa yayınlanmıştır.

Bu çalışmamızda öncelikle şair tezkirelerini tanımını yapılarak Farsça ve Türkçe tezkire yazma geleneğinin tarihi gelişimini incelenmektedir. Daha sonraki bölümlerde ise yazar ve eseri hakkında ayrıntılı bilgiler verilerek tezkirenin tahlili yapılacaktır. Tahlilden sonra ise tezkirenin karşılaştırmalı metni, Türkçe tercümesi ve tıpkıbasımı yer almaktadır. Sonuç bölümünde ise tezkirelerin tarihi gelişimi ve Tuhfe-tül Âhbâb Fî Tezkire-tül Âshâb 'ın bu gelişimdeki yeri ve önemi üzerinde durulmaktadır.

Anahtar kelimeler: Tuhfe-tül Âhbâb Fî Tezkire-tül Âshâb , Kârî Rahmetullah Vâzih (Buhari), Buhara tezkireleri, Şair tezkireleri

Tүйін: Қари Рахметуллах Вазих 19-ғасырда Бұхара қаласында ғқмыр кешкен. Ол әрі ғалым әрі ақын және де дәрігер болған . Түрлі мемлекеттік қызметтер істеген белгілі тұлға. Ол арап, парсы және түрікшени(шағатай және анадолы түрікшесін) терең меңгерген, осы үш тілде қатар өлеңдер жазған. Оның бізге белгілі он үш кітабы бар. Ең атақты еңбегі «Тухветул ахбаб фи тезкиретул асхаб» атты ақындар ғұмырбаянына арналған шығармасы.

«Тухветул ахбаб фи тезкиретул асхаб» кітабы 19-ғасырдың екінші жартысы мен 20-ғасыр басына дейінгі аралықта Бұхара хандығы аймағында жазылған ақындар ғұмырбаянын баяндайтын жеті кітаптан біреуі. Осы шығарма кейінгі барлық шығармаларға негіз болған. Еңбектің Ташкент, Душанбе және Петербургтегі түрлі кітапханаларда он бес қолжазба нұсқасы сақталған. Сонымен қатар аталған еңбек 1914 жылында Ташкентте және 1977 жылында Душанбеде басылып шыққан. Осы мақалада түрікше және парсыша ақындар ғұмырбаянын баяндайтын еңбектер жазу дәстүрінің даму барысы туралы мәлімет беріледі. Және де аталған еңбектің авторы және еңбегі жайлы кең көлемді талдау жасалынады.

GİRİŞ

Her millet geçmişini bir şekilde kayıt altına almak istemiştir. Ancak bu konuda Araplar bir adım öne geçerek İslamiyet öncesinde bu konu ile ilgili eserler vermişlerdir. İslamiyet'in gelmesi ile geçmişle övünme yasaklanmıştır. Fakat bu yasak geçmişte yaşamış kişilerin hayatlarını ve eserlerini kayıt altına alınmasına engel olmamıştır. Öncelikle Hz. Muhammed

Mustafa Sav'ın hayatı bütün yönleri ile kayıt altına alınmaya çalışılmış ve sadece bu konu için "Siyer" adı verilen kitaplar yazılmıştır. Akabinde Hz. Ali R.A başta olmak üzere birçok İslam büyüğünün, evliyanın, sufünün ve şair ve edibin hayatı hakkında kitaplar yazılmış ve "tabakat" adı verilen kitaplar ortaya çıkmıştır. Konu edindiği kişileri belli başlı kıstaslar eşliğinde tabaklar halinde ele alan bu kitaplara Araplar "tabakat" derken, İranlılar ve Türkler ise "tezkire" adını vermişlerdir.

Bu çalışmamızın esas konusunu oluşturan Tuhfe-tül Âhbâb Fî Tezkire-tül Âshâb adlı şair tezkiresi XIX. yüzyılda Buhara'da yaşamış olan Kârî Rahmetullah Vâzih'in en önemli eseridir.

Kârî Rahmetullah Vâzih, 1817-1895 yılları arasında Buhara'da yaşamıştır. İyi bir eğitim almıştır. Arapça, Farsça, Doğu ve Batı Türkçesi'ne hâkim olup, tıp, psikoloji, tarih, matematik, astronomi, mantık, dini ilimler ve güzel sanatlar konusunda kendisini yetiştirmiştir. Kuran-ı Kerim hafızı olup üç binden fazla hadisi ezberlemiştir. Kendisi uzun yıllar Buhara Hanı'nın sarayında nedimlik yaptıktan sonra değişik sebeplerden dolayı saraydan ayrılmış ve kalan bütün ömrünü medreselerde ders vererek geçirmiştir.

Kârî Rahmetullah Vâzih'in Tuhfe-tül Âhbâb Fî Tezkire-tül Âshâb adlı şair tezkiresi ise biyografi tarafı ağır basan bir tezkire olup, XIX. yüzyıl Orta Asya'sının edebi, kültürel, sosyal ve siyasi hayatına ışık tutan ve oldukça değerli bilgiler veren bir eserdir. Kârî Rahmetullah Vâzih, XIX. yüzyıl Buhara'sında yaşamış olan bir edip, şair, doktor, bilim ve devlet adamıdır. İyi bir eğitim almış olan Kârî Rahmetullah Vâzih, Arapça, Farsça ve Türkçeyi (hem Çağatay hem de Anadolu Türkçesi'ni) çok iyi derecede bilmekte olup her üç dilde de şiirler yazmıştır. Kendisi on üç adet kitap yazmış olup en önemli eseri ise Tuhfe-tül Âhbâb Fî Tezkire-tül Âshâb adlı şair tezkiresidir.

Tuhfe-tül Âhbâb Fî Tezkire-tül Âshâb XIX. yüzyıl ortalarından XX. yüzyıl başına Buhara Hanlığı coğrafyasında yazılmış olan yedi tane şair tezkiresinin en önemlilerinden birisidir. Eser biyografik tezkire geleneği içinde kaleme alınmış olup kendisinden sonra yazılmış olan bütün tezkireler ve edebiyat tarihi kitapları için bir kaynak eser hükmündedir.

KÂRÎ RAHMETULLAH VÂZİH

Hayatı

Kârî Rahmetullah Vâzih, "Tuhfe-tül Âhbâb Fî Tezkire-tül Âshâb" adlı şair tezkiresinin yazarı olup 1817⁷ yılında o zaman ki Buhara Hanlığı'nın başkenti olan Buhara şehrinde doğmuştur. Babasının adı Muhammed Aşur'dur. Çocukluğu ve gençliği bu şehirde geçmiştir. (Canfeda, 1977; elif)

İlk eğitimini önce babasının, akrabalarının ve yakınlarının yanında tamamlamış, daha sonra medreseye gitmiş ve 1844⁸ yılında 26 yaşındayken medreseyi bitirmiştir. İyi bir eğitim görmüş tarih, tıp, matematik, astronomi, mantık, dini ilimler ve güzel sanatlar konusunda kendisini yetiştirmiştir. (Enuşe, 957)

Arap, Fars ve Türk dil ve edebiyatlarını en iyi şekilde öğrenmiş, eğitimini tamamladıktan sonra her üç dilde de şiirler yazarak şöret kazanmıştır. Çağatay Türkçesi yanında Osmanlı Türkçesi'ni de tahsil etmiştir. Küçük yaşlarda Kuran-ı Kerim'i ezberlemiş, bu sebepten dolayı Kârî lakabıyla meşhur olmuştur. Bu sebepten dolayı ismi kaynaklarda Kârî Rahmetullah Vâzih veya Kârî Rahmetullah Buhari olarak geçmektedir. (Canfeda, 1977; cim)

1854⁹ yılında Buhara Hanlığı'nın sarayına girerek resmi görevlerde çalışmıştır. Ancak Emir Muzaffer Han'ın tahta çıkması ile hakkında çıkan çeşitli söylentiler¹⁰, Buhara Hanı'nın

⁷ 1233 H.

⁸ 1261 H. (Enuşe, 2001:957'de bu tarih 1260 H. olarak verilmiştir.)

⁹ 1270 H.

¹⁰ Akilovâ göre bu söylentiler: Kârî Rahmetullah Vâzih aslen İranlı ve Şii olduğu, Buhara'dan bir kızla evlenmek istediği ancak kızın kendisine bunu hatırlatıp: "Eğer Buhara Hanı bu evliliğe izin verirse seninle evlenirim."

etrafındakilerin çekememezlikleri ve diğer başka sebeplerden dolayı gözden düşmüş, bir müddet sonra saraydan ayrılmış, kalan bütün ömrünü medereselerde ders vererek geçirmiştir. (Akilova, 2013)

Rivayetlere göre Kârî Rahmetullah Vâzih senetleri ile beraber üçbinden fazla hadis-i şerifi, Kadı Beyzavi'nin Envar-ül Tenzil ve Keşf-i Zemahşeri'yi ezberlemiştir. (Enuşe, 957)

Ömrünün son yıllarında hac için için Hicaz'a gitmiş, 1887 yılında tekrar Buhara'ya dönmüştür. Bu seyahatinden döndükten sonra edebi faaliyetlerine devam etmiş ve Hac yolculuğu ile ilgili "Savanih-ul-Mesalik ve Ferasih-ul Memalik (Seyahatname)" adlı bir eser yazmıştır. (Akilova, 2013)

Kârî Rahmetullah Vâzih, 1895¹¹ yılında 78 yaşında Buhara'da vefat etmiştir. (Canfeda, 1977; cim)

Edebî Kişiliği ve Eserleri

Kârî Rahmetullah Vâzih, herşeyden önce iki hatta üç dilli bir edip, sanatkâr, bilim ve devlet adamıdır. Arapça, Farsça ve Türkçe olmak üzere her üç dilde de şiirler yazmış ve eserler vermiştir. (Enuşe, 957)

Aşağıda verilmiş olan eser listesindende anlaşılacağı üzere oldukça iyi bir eğitim almış, kendisini yetiştirmiş, üretken, yapıcı ve üstün bir edebi kimliği vardır. Kendisi hiç şüphesiz olarak Orta Asya coğrafyasında XIX. yüzyıldaki en iyi şair, edebiyatçı ve entellektüellerden birisidir.

Kârî Rahmetullah Vâzih oldukça üretken bir kişi olup bilinen on üç eseri vardır. Bu eserlerin listesi aşağıda verilmiştir:

A: Edebî eserleri:

1. Tuhfe-tül Âhbâb Fî Tezkire-tül Âshâb,
2. Şakayık-ud Dakayık (İlimlerin tarifi hakkında)
3. Divan-ı Eşar-ı Farsi, Arabi ve Türki
4. Mecmuayı Der Redif-ül Eşar Ez Şiirayi Gunegun
5. Mecmuayı Ez Ferdhayı Berceste Ez Şiirayi Gunegun Be Tertib-i Elifba
6. Mesnevi Der Hikayat-ı Gunegun
7. A'rais-ül Ebkar ve Nevair el Efkâr be Nazm ve Nesr-i Farsi ve Arabi
8. Malik-ül Memalik

B: Seyahatname türü:

1. Savanih-ul-Mesalik ve Ferasih-ul Memalik, (Seyahatname), 1887 (1305h)

C: Bilimsel Eserleri:

1. Tercüme-i Türki Risale-i Farsi Hatime-i Şeyh Bahayi der Usturlab (Astronomi)
2. Akaid El Nisai der Niküheş Adat-i Hurâfi Zenan (Tıp)
3. Kan-ı Lezzet ve Han-ı Nimet (Tıp)
4. Tercüme-i Farsi Risale-i Ber EsSaat Eser-i Muhammed Bin Zekriya-i Razi der Tıb

(Tıp)

5. Tuhfe-i Emaniyeye der Tıb (Tıp) (Maani, 1983:102)

TUFHE-TUL ÂBHÂB Fİ TEZKİRE-TÜL ÂSHÂB TEZKİRESİ

Kârî Rahmetullah Vâzih'in hiç şüphesiz en önemli eseri "Tuhfet-ul Âhbâb fî Tezkire-tül Âshâb" adlı şair tezkiresidir. 1871¹² yılında yazılmış olan bu tezkire, Orta Asya coğrafyasında

dediği. Buhara Hanı'nın ise izin vermediği vb. türden dedikodular şeklindedir. (Akilova, 2013) ve (Akilova, 2015)

¹¹ Danişname-i Edebî Farsi'de bu tarih 1894 (1311-1312 H.) olarak verilmektedir.

¹² Enuşe tezkirenin yazıldığı tarihi 1282H. (1865 m.), Maani ise 1288 H., Canfeda ise 1871 yılı olarak verir. Her ne kadar Kârî Rahmetullah Vâzih tezkireyi ne zaman yazdığını belirtmemiş olsa da tezkirede geçen "Elhamdulillah ki bu yüz yirmi iki (122) yıl içinde ki Turan zemininin gelini ki Mangıtiyye padişahlarının

yazılan tezkireler arasında en önemlilerden birisidir. Bu tezkire Tezkire-i Kârî Rahmetullah Vâzih olarak da bilinmektedir.¹³ (Enuşe, 277-28)

Hasan Enuşe tezkirede yer alan şairler hakkında:

“Müellif bu tezkirede çoğunluğu Buhara ve çevresinden olmak üzere 148 adet şairi tanıtmış ve şiirlerinden örnekler vermiştir. Ancak tezkirede Buhara’nın yanında; Semerkand, Ora-tepe, Hocend, Hisar, Karategin, Kette Kurğan, Hokand şehirlerinin, bunların yanında ise 2 tane Afganistan, 6 tane İran, 3 tane Hindistan, 1 tane Osmanlı (Türkiye) şairi yer almaktadır.(Enuşe, 277)” Demektedir. Ancak, Hasan Enuşe’nin vermiş olduğu yer ve sayıların hatalı olduğunu yapmış olduğumuz araştırmalar neticesinde bizzat tespit edilmiştir.

Tezkire üzerinde yapmış olduğumuz tasnif ve sayıma göre tezkirede yer alan şairlerin:

i. 73 tanesi Buhara şehri ve Buhara şehrinin ilçeleri, kasabaları konumunda olan Cuybar vb. yakın bölgelerden,

ii. 26 tanesi ise o zamanki Buhara Hanlığı sınırları içindeki Semerkand, Hisar, Ora-tepe, Ürgüt, Baysun, Hatlan, Hurm, Karategin, Kette Kurğan, Şehr-i Sebz ve Urmetin vilayetlerinden,

iii. 18 tanesi Hokand Hanlığı’ndan,

iv. 16 tanesi Afganistan’dan,

v. 7 tanesi İran’dan,

vi. 4 tanesi tanesi günümüzde Türkmenistan’da bulunan Merv’den¹⁴,

vii. 3 tanesi o dönem İngiltere idaresi altında bulunan Hindistan’dan,

viii. 1 şair ise Keşmir’denir.

Enuşe’nin Türkiyeli olarak kabul ettiği şair ise Şirin mahlaslı Molla Şerif Mahdum olup, aslen Belh yani Afganistanlı’dır. Bu şair daha sonra ise Osmanlı Devleti’nde yani Türkiye’de yaşamaya başlamıştır.

Tuhfe-tül Âhbâb Fî Tezkire-tül Âshâb Tacik edebiyatının en ünlü akademisyeni olan Sadreddin Ayni “Numune-i Edebiyat-ı Tacik” adlı meşhur kitabının kayak eseri olmuş tam 43 şair için bu kitaptan faydalanmıştır. (Maani, 1983:102)

Tuhfet-ul Âhbâb fî Tezkire-tül Âshâb’ı 1914¹⁵ yılında Taşkent’te taş baskı olarak yayımlayan Mirza Selim Bek Selimî ise bu tezkirenin önemi hakkında şöyle demektedir: “1332 H.¹⁶ yılında Şehr-i Sebz valisi Mir İnak beni davet etti. Orada bu kitabın çok ünlü olduğunu gördüm. Diğer tezkirelerinden daha güzel olup bir eksikliği yoktur.” (Canfeda, 1977; cim)

TUHFE-TÜL ÂHBÂB FÎ TEZKİRE-TÜL ÂSHÂB ’IN EL YAZMASI NÜSHALARI

Tuhfe-tül Âhbâb Fî Tezkire-tül Âshâb ’ın bilinen 15 nüshası, dünyada çeşitli enstitülerde bulunmaktadır. Bunlardan 10 nüsha, Özbekistan Cumhuriyeti İlimler Akademisi Doğu Elyazmaları Bölümü Kütüphanesi’nde, 2 tanesi St. Petersburg Elyazma Eserler Bölümü’nde ve 3 tanesi Tacikistan Cumhuriyeti Doğu Bilimleri Akademisi Elyazması Eserler Enstitüsü’nde muhafaza edilmektedir. (Canfeda, 1977: dal)

Tuhfe-tül Âhbâb Fî Tezkire-tül Âshâb ’ın nüshalarının özellikleri aşağıdaki gibidir:

1. Nüsha: Tacikistan Cumhuriyeti Doğu Bilimleri Akademisi Elyazması Eserler Enstitüsü’nde 1237 numara ile kayıtlı olarak bulunmaktadır. 13,5 x 23,5 cm ebatlarında olup 162 yapaktır. Bu nüshanın ilk dört sayfası boş olup, beşinci sayfada ise oniki satır olarak

kontrolü altına girmiştir. (عروس مملکت توران زمین در عقد تصرف سلاطین منقته) الحمد لله درین مدت یک صدو بیست و دو سال که ، عروس مملکت توران زمین در عقد تصرف سلاطین منقته) (درآمدہ) ifadesi eserin 1871 yılında yazıldığını ve Enuşe’nin vermiş olduğu 1865 tarihinin yanlış olduğunu ortaya çıkartmaktadır.

¹³ Enuşe Hüseyin, Edeb-i Farsi Asyayi Miyane, I.cilt II.kısım s.277-278, Tahran, 1380

¹⁴ Günümüzde Türkmenistan’ın Mari vilayeti sınırları içinde kalen tarihi Merv şehri, o dönemde Türkmenler, İranlılar ve Orta Asya Hanlıkları arasında sık sık el değiştirmiştir.

¹⁵ 1332 H.

¹⁶ 1914 yılı

kitabın yazarı olan Vâzih'in hal ve ahvalini anlatan bir yazıdan sonra şairlerin listesi metin içinde verilmiştir. Nestalik hatla yazılmış olup, şairlerin isimleri ve ünvanlar ve fasılların başlıkları ise belirgin olarak yazılmıştır. Kitabın son sayfasında ise Nasır Hüsrev'in bir kasidesi vardır. Kitap sarı ciltli olup, üç yerde mühürlenmiştir. Kitabın kâtibi Haşmet adlı bir kişi olup kitabın sonunda 1212 H. (1797 M.) yılında yazdığını belirtmiştir. Ancak bu tarih hatalı olarak yazılmıştır. Çünkü Kârî Rahmetullah Vâzih'in, tezkiresini 1288 H. (1871 M.) yılında yazdığına göre doğrusu 1312 H. (1894 m.) olması gerekmektedir. (Canfeda, 1977:ha)

2. Nüsha: Tacikistan Cumhuriyeti Doğu Bilimleri Akademisi Elyazması Eserler Enstitüsü'nde 483 numaralı nüsha olarak kayıtlıdır. 26x15 cm ebatlarında olup, 123 yapraktır. İlk dört sayfası boş olup beşinci sayfadan itibaren metin başlamaktadır. Nestalik yazı ile yazılmıştır. Bu nüshanın katini ve yazıldığı yıl belli değildir. Kitabın sarı ciltli olup, muhtelif yerlerine üç adet mühür vurulmuştur.(Canfeda, 1977: vav)

3. Nüsha: Tacikistan Cumhuriyeti Doğu Bilimleri Akademisi Elyazması Eserler Enstitüsü'nde 587 numara ile kayıtlıdır. İlk beş sayfasında Bidil'in gazelleri ve şairi belli olmayan bir kaç adet Özbekçe mesnevi yazılmıştır. Nestalik ve şikeste hatları karışık olarak kullanılmıştır. Menin etrafı cetvelle çerçevelemiştir. Özellikler 176, 181, 189, 191 ve 209 ve diğer bazı sayfaların kenarlarında mesnevi, gazel ve rubailer vardır ki bu şiirlerin tezkirenin asıl metni ile hiç bir alakaları yoktur. Bu nüsha kâtibi belli olmamakla beraber 1321H. (1903) yılında kaleme alınmış olup yeşil ciltlidir.(Canfeda, 1977: vav)

4. Nüsha: Özbekistan Cumhuriyeti İlimler Akademisi Doğu Elyazmaları Bölümü Kütüphanesi'nde 1857 kayıt numarası ile mahfuzdur. 15,5 x 26 cm ebatlarında olup 125 yapraktır. Eserin ilk üç sayfasında, metin içinde şairlerin listesi vardır. Asıl metin eserin dördüncü sayfasından başlamakta olup nestalik olarak yazılmıştır. Şairlerin isimleri ve bölüm başlıkları ise belirginleştirilmiştir. Eserde, 34, 35, 58, 63, 67 ve diğer bazı sayfaların dipnotlarında bazı kelimelerin anlamları verilmiştir. Eserin kâtibi Molla Mir Ahmet İbni Molla Muhammed Buhari olup, tezkireyi 1290H. (1872m.) yılının sefer ayında tamamlamıştır. Kitap kırmızı ciltli olup, üç yerine "A'mal Hoca Ziya Sahaf" ibareli sahaf mührü vurulmuştur.(Canfeda, 1977: ze)

5. Nüsha: Özbekistan Cumhuriyeti İlimler Akademisi Doğu Elyazmaları Bölümü Kütüphanesi'nde 4385 kayıt numarası ile mahfuzdur. 13,2 x 20,5 cm ebatlarında olup 172 yapraktır. Nestalik hatla yazılmış olup, bölüm ve şairlerin isimleri belirgin yazılmıştır. Mirza Abdulhafız İbni Mirza Abdulaziz bu eserin kâtibi olup 1312H. (1894m.) yılında bu eseri tamamlamıştır. Eser kırmızı ciltli olup, üç yerinden sahaf mührüyle mühürlenmiştir. (Canfeda, 1977: ze)

6. Nüsha: Özbekistan Cumhuriyeti İlimler Akademisi Doğu Elyazmaları Bölümü Kütüphanesi'nde 3719 kayıt numarası ile mahfuzdur. 16 x 27 cm ebatlarında olup 101 yapraktır. Nestalik hatla yazılmıştır. Bazı sayfaların dipnotlarında şair isimleri yazılmış olup, bu şairlerin tezkere ile hiçbir alakası yoktur. Eser 1323H. (1905m.) yılında yazılmış olup kâtibi bilinmemektedir. Bu nüsha mavi ciltli olup, üç yerinden mühürlenmiştir. Bir mühürde "A'mal Hoca Rüstem Sahaf" ibaresi göze çarpmaktadır. (Canfeda, 1977: ha)

7. Nüsha: Özbekistan Cumhuriyeti İlimler Akademisi Doğu Elyazmaları Bölümü Kütüphanesi'nde 2336/1 kayıt numarası ile mahfuzdur. 27 x 25 cm ebatlarında olup 145 yapraktır. İlk dört sayfada şairlerin isimleri metin içinde verilmiştir. Asıl tezkire beşinci sayfadan itibaren başlamaktadır. Nestalik yazı ile 1319H. (1901m.) yılında yazılmış olup, kâtibi Molla Abdulvahid'dir. Kitabın cildi sarı ipek ile kaplanmıştır. Kitabın son sayfasında "Kazi Mirza Şerif Sadur" ibareli bir bümühür vardır.(Canfeda, 1977: ha)

8. Nüsha: Özbekistan Cumhuriyeti İlimler Akademisi Doğu Elyazmaları Bölümü Kütüphanesi'nde 59/111 kayıt numarası ile mahfuzdur. 13 x 20,5 cm ebatlarında olup 183 yapraktır. Nestalik hatla yazılmıştır. Metin kağıdı mavi, gök mavisi, bordo ve beyaz renklerde

olup rengarenktir. Kitap beyaz yazı ile başlamıştır. Bazı sayfaların etrafı cetvelle çerçevelenmiştir. Bu eser 1309H. (1891m.) yazılmış olup, kâtibî Molla Mir Ahmed İbni Molla Mir Buhari'dir. Kitabın cildi sarı renkli olup, tezkire üç yerine mühür vurulmuştur. Mühürlerden birinde "A'mal Hoca Ziya Sahaf" ibaresi göze çarpmaktadır.(Canfeda, 1977: ha)

9. Nüsha: Özbekistan Cumhuriyeti İlimler Akademisi Doğu Elyazmaları Bölümü Kütüphanesi'nde 60 kayıt numarası ile mahfuzdur. 11,5 x 19,5 cm ebatlarında olup 137 yapraktır. Nestalik hatla yazılmıştır. Safalarda metinlerin etrafı kırmızı ve al renkli mürekkeple çerçevelenmiştir. Şiir metinlerinde beyitlerde mısralar alt alta sıralanmıştır. Eserin kâtibî belli değildir. Bu nüsha 1312H. (1894m.) yılında yazılmıştır.(Canfeda, 1977:ta)

10. Nüsha: Özbekistan Cumhuriyeti İlimler Akademisi Doğu Elyazmaları Bölümü Kütüphanesi'nde 1470 kayıt numarası ile mahfuzdur. 13 x 20,5 cm ebatlarında olup 193 yapraktır. Nestalik hatla yazılmış olup, birinci ve ikinci sayfalar daha belirgin olarak kaleme alınmıştır. Şair ve bölüm adları da belirgin bir hatla yazılmış olup, kâtibî Molla Abdurrahman İbni Abdulaziz Buhari'dir. Eser 1322H. (1904m.) yılının rebi-ul ahir ayında tamamlanmıştır. Kitabın cildi kırmızı muvavvadan mamuldür. Bu nüshanın üç yerinde mühür göze çarpar ki bir mühür de "A'mal Hoca Hatem Sahaf" ibaresi görünmektedir.(Canfeda, 1977: ta)

11. Nüsha: Özbekistan Cumhuriyeti İlimler Akademisi Doğu Elyazmaları Bölümü Kütüphanesi'nde 0854/1 kayıt numarası ile mahfuzdur. 17 x 22,5 cm ebatlarında olup 132 yapraktır. Genelde nestalik hatla yazılmış olmakla beraber bazı yerlerde şikeste de kullanılmıştır. Kitapta sarı, mavi, beyaz ve bordo kâğıtlar kullanılmış olup, bu nüshanın da kâtibî belli değildir. Kitap 1323H. (1905m.) yılında kaleme alınmış olup, üç yerine mühür vurulmuştur.(Canfeda, 1977: ye)

12. Nüsha: Özbekistan Cumhuriyeti İlimler Akademisi Doğu Elyazmaları Bölümü Kütüphanesi'nde 02304/1 kayıt numarası ile mahfuzdur. 16,5 x 20,3 cm ebatlarında olup 102 yapraktır. 1319H. Rabiulahir (1901m.) tarihinde Nestalik hattı ile kaleme alınmış olup, şairlerin adları ve bazı Arapça kelimeler belirgin bir şekilde yazılmıştır. Eserin kâtibî Muhammed Kârî adındaki bir kişidir. Metin üçüncü sayfadan sonra başlar. Kitap yeşil mukavva ciltli olup, üç yerinde mühür göze çarpmaktadır. Bu mühürlerin birisinde "A'mal Hoca Hatem Sahaf" ibaresi bulunmaktadır.(Canfeda, 1977: ye)

13. Nüsha: Özbekistan Cumhuriyeti İlimler Akademisi Doğu Elyazmaları Bölümü Kütüphanesi'nde 0852/1 kayıt numarası ile mahfuzdur. 14,5 x 18 cm ebatlarında olup 126 yapraktır. Kitap güzel bir nestalik hattı ile kaleme alınmış olup, şairlerin isimleri ve bölüm başlıkları belirgin olarak yazılmıştır. Eserin kâtibî Molla İşancan adlı bir kişidir. Kitap yeşil mukavva ile ciltlenmiştir. (Canfeda, 1977: ye)

14. Nüsha: Bu nüsha St. Petersburg¹⁷ Doğu Bilimleri Enstitüsü Kütüphanesi'nde korunmaktadır. 17 x 24 cm ölçülerinde olup, 149 yapraktan ibarettir. İlk üç sayfada muhtelif şairlerin şiirleri beyaz hatla yazılmıştır. Bu bölümden sonra beş sayfa boş olup, ondan sonra asıl metin başlamaktadır. Kitap nestalik ve şikeste ile karışık olarak kaleme alınmıştır. Eserin bazı sayfalarının dipnotlarında, bazı anlaşılması zor olan kelimelerin manaları verilmiştir. Şairlerin isimleri ve bölümlerin adları belirgin olarak yazılmıştır. Bu elyazma nüsha aşağıdaki beyit ve tarih ibaresi ile son bulur.

“خط تقدیر است بیرون از خطا از غلط خلی نباشد خیج خط”

“فی شهر شعبان المعظم سنه ۱۳۱۳ بود تحریر یافت”

“Yazı hiç hatasız olur mu? Hatasız yazı, takdir edilecek yazıdır.”

“1313H. (1895m.) yılı, şaban-ul muazzam ayında yazıldı.”(Canfeda, 1977; kef)

¹⁷ Leningrad

Bu nüshanın kâtibi belli değildir. Kitap yeşil mukavva ciltli olup, üç yerinde mühür vardır. (Canfeda, 1977; kef)

15. Nüsha: Bu nüsha St. Petersburg Doğu Bilimleri Enstitüsü Kütüphanesi'nde korunmaktadır. 26 x 15 cm ölçülerinde olup, 175 yapraktır. İlk sayfası boş olup metin ikinci sayfadan başlamaktadır. Metin ikinci sayfadan, onuncu sayfaya kadar belirgin bir hatla yazılarak etrafı cetvel ile çerçevelenmiştir. Kitap nestalik hatla yazılmış olup, bazı sayfaların dipnotlarında bazı şairlerin isimleri ve bazı beyitler yazılmıştır. Bu nüshanın da kâtibi belli değildir. Kitabın sonunda "Molla Abdulvekil" ibareli bir mühür vardır. Ancak mühür sahibinin kitabın kâtibi mi yoksa sahibi mi olduğu belli değildir. Eser 1324H. (1906m.) yılında tamamlanmıştır. (Canfeda, 1977: kef)

TUHFE-TÜL ÂHBÂB FÎ TEZKİRE-TÜL ÂSHÂB ÜZERİNE YAPILAN AKADEMİK ÇALIŞMALAR

Ülkemizde Yapılan Çalışmalar

Ülkemizde Tuhfe-tül Âhbâb Fî Tezkire-tül Âshâb henüz akademik bir çalışma yapılmış değildir. Yapılan taramalarda ise;

i. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, cilt 41 s.68 Ysuf Öz tarafından hazırlanan "Tezkire" maddesi.

ii. Mustafa Toker tarafından hazırlanan "Gülhanî; Darbü'l-Mesel Adlı Eseri ve Eserde Geçen Türkçe Atasözleri" adlı makalede tezkire müellifinin ve tezkirenin adının geçtiği tespit edilmiştir. Bunlar haricinde Türkiye'deki akademik çevrelerde adı geçmemektedir.

3.2.2. Tacikistan ve Özbekistan'da Yapılan Çalışmalar

Tuhfe-tül Âhbâb Fî Tezkire-tül Âshâb ve müellifi olan Kârî Rahmetullah Vâzih, Orta Asya edebiyatının en önemli numune ve şahsiyetlerinden birisi olarak kabul edildiği için bu konudaki en önemli çalışmalar da Özbekistan ve Tacikistan'da yapılmıştır. Bu çalışmaların belli başlıları aşağıdaki gibidir.

i. Sadreddin Ayni'nin yapmış olduğu çalışmalar: Daha önce de belirtildiği gibi Tuhfe-tül Âhbâb Fî Tezkire-tül Âshâb ve Kârî Rahmetullah Vâzih hakkında ilk ve kapsamlı çalışmaları Sadreddin Ayni yapmış ve "Numune-i Edebiyat-ı Tacik" adlı eserini hazırlarken söz konusu tezkireyi adeta kaynak kitap olarak değerlendirmiş ve kendi kitabındaki tam 48 şair için tezkireden faydalanmıştır.

Sadreddin Ayni yine aynı kitabının 505 ve 506. sayfalarında Kârî Rahmetullah Vâzih ve Tuhfe-tül Âhbâb Fî Tezkire-tül Âshâb 'a yer vermiş ve "Numune-i Edebiyat-ı Tacik" adlı çalışmasını 1926 yılında Moskova'da yayınlamıştır.

ii. Abdulgani Mutallibov'un "Тухфатул ахбоб" - антология Кары Рахматуллы Ашур Мухамедова (Kari Rahmetullah Aşur Muhammed'in "Tuhfe-tül Ahbab" Antolojisi)" 1945 yılında Taşkente yayınlamıştır.

iii. Mallayef Natan'ın "Ўзбек адабиёти тарихи (Özbek Edebiyatı Tarihi)" adlı eseri 1963 yılında Taşkent'te yayımlanmış olup bu eserde Kârî Rahmetullah Vâzih ve Tuhfe-tül Âhbâb Fî Tezkire-tül Âshâb adlı eseri hakkında bilgi verilmektedir.

iv. Z. Recebov "Ma'ârifperver Ahmed Daniş" adlı çalışmasında Kârî Rahmetullah Vâzih ve Tuhfe-tül Âhbâb Fî Tezkire-tül Âshâb 'a yer vermiş ve bu çalışması 1964 yılında Duşanbe'de İrfan matbaasında yayınlamıştır.

v. Tursunbay Nimetzade'nin "Vâzih" adlı çalışması Duşanbe'de 1967 yılında, İrfan matbaasında basılmıştır.

vi. Resul Hadizade'nin "Edebiyat-ı Tacik der Nime-i Dovvum Asr XIX" adlı çalışması, 1968 yılında Neşriyat-ı Dâniş yayınları arasında yayınlamıştır.

vii. Aşgar Canfeda eseri "Возех. Қорӣ Раҳматуллоҳ. Тӯҳфат-ул-ахбоб. Матни интиқодӣ бо муқаддима ва тасҳеҳи Асгар Ҷонфидо (Vazih Kari Rahmetullah-Tuhfe-tül

Ahbab Fi Tezkire-tül Ashab-Asgar Canfeda'nın Mukaddimesi ve Tashihli Metni İle)" adı altında 1977 yılında Duşanbe'de Daniş Matbaası'nda yayımlanmıştır.

viii. Ehsan Racabov'un "Талхили киёсии ду сарчашмаи мухим (дар мисоли «Тухфат-ул-ахбоб»-и Возех ва «Мачмуат-уш-шуаро»-и Фазлини Намангони (İki Önemli Başyapıtın:Tuhfe-tül Ahbab-ı Vazih ve Mecmua-tüş Şuara-i Fazli Nemenganinin Karşılaştırmalı Tahlili)" adlı tez çalışması 2010 yılında Tacikistan'ın Hocend şehrinde tamamlanmıştır.

ix. Sanaat Akilova'nın "Назари Шаръї Перомуни Аҳвол Ва Осори Қорї Раҳматуллоҳи Возех-Дар Асоси Маводи «Тазкират-Уш-Шуаро» (Şari'nin Tezkire-tül Şuarasında Kari Rahmetullah Vazih'in Hayatı ve Eserleri)" adlı makalesi, 2013 yılında Duşanbe'de Tacikistan Devlet Üniversitesi Dergisinde yayınlanmıştır.

x. Sanaat Akilova'nın "Шахсият Ва Хунари Корї Раҳматуллоҳи Возех Аз Назари Садри Зиё-Дар Асоси Маводи «Тазкори Ашъор»-(Sadri Ziya'ya Göre Kari Rahmetullah Vazih'in Şahsiyeti ve Hüneri-Şair Tezkiresi Temelinde)" adlı makalesi, 2013 yılında Duşanbe'de Tacikistan Devlet Üniversitesi Dergisinde yayınlanmıştır.

xi. Sanaat Akilova'nın "Тухфат Ал-Ахбаб (Подарок Друзей) Возеха И Традиции Составления Антологий В Таджикской Литературе Второй Половины XIX - Начала XX Веков (XIX. Yüzyıl Sonu ve XX. Yüzyıl Başlarında Tacik Edebiyatındaki Tazkire Geleneği ve Vazih'in Tuhfe-tül Ahbab Fi Tezkire-tül Ashab'ı)" adlı doktora tezi, 2015 yılında Duşanbe'de Tacikistan Devlet Üniversitesi Dergisi'nde yayınlanmıştır.

İRAN'DA YAPILAN ÇALIŞMALAR

Yaptığımız araştırmalarda İran üniversitelerinde Kârî Rahmetullah Vâzih ve Tuhfe-tül Âhbâb Fî Tezkire-tül Âshâb hakkında özel olarak yapılmış olan akademik çalışma bulunmamıştır. Ancak Başta Ahmed Gülçin Maani'da basılmış olan "Tarihi Tezkireha-yi Farsi" ve 2001 yılında Tahran'da yayınlanan Hasan Enuşe'nin "Edeb-i Farsi Der Asya-yi Miane-An Encyclopedia Of Persian Literature" adlı eserinde bir miktar bilgi bulunmaktadır. Bunun yanında İran ve Fars edebiyatı ile ilgili kitapların birçoğunda kaynak eserlerin içinde Kârî Rahmetullah Vâzih ve Tuhfe-tül Âhbâb Fî Tezkire-tül Âshâb isimlerine rastlanılmaktadır.

SONUÇ

Her millet geçmişini bir şekilde kayıt altına almak istemiştir. Ancak bu konuda Araplar bir adım öne geçerek İslamiyet öncesinde bu konu ile ilgili eserler vermişlerdir. İslamiyet'in gelmesi ile geçmişle övünme yasaklanmıştır. Fakat bu yasak geçmişte yaşamış kişilerin hayatlarını ve eserlerini kayıt altına alınmasına engel olmamıştır. Öncelikle Hz. Muhammed Sav'ın hayatı bütün yönleri ile kayıt altına alınmaya çalışılmış akabinde Hz. Ali R.A. başta olmak üzere birçok İslam büyüğünün, evliyanın, sufinin ve şair ve ediplerin hayatları hakkında kitaplar yazılmıştır. Bu noktada ise tabakat adı verilen kitaplar ortaya çıkmıştır.

Ele aldığı kişileri belli başlı kıstaslar eşliğinde tabaklar halinde ana bu kitaplara Araplar tabakat derken, İranlılar ve Türkler ise tezkire adını vermişlerdir.

Tezkireler ele aldıkları kişiler bakımından farklılıklar göstermektedir. Sadece padişahları ve idarecileri ele alan tezkireler olduğu gibi, evliyalar, şairler, hattatlar vb. konu edinen tezkireler yazılmıştır.

Bu çalışmamızda Kârî Rahmetullah Vâzih ve onun Tuhfe-tül Âhbâb Fî Tezkire-tül Âshâb adlı şair tezkiresi ele alınmıştır.

Tezkire yazma geleneği Araplarla başlamış olmakla beraber Fars ve Türk edebiyatlarında büyük ilgi görmüştür. Yapmış olduğumuz araştırmalarda 545 adet tezkirenin Farsça, 74 adet tezkirenin ise Türkçe olarak kaleme alındığı tespit edilmiştir.

Orta Asya'da özellikle Horasan ve Maverâ-ün nehir bölgesin'de yazılmış olan Türkçe tezkire sayısı ise oldukça azdır. Bu durumu Prof. Dr. Mustafa İsen: "Türkçe şair biyografisi yazma geleneği Doğu Türkçesinde başlamış olmakla birlikte bu yazı dilinde gelişimini sürdürememiş,

Nevai'den sonra ancak Sâdîkî¹⁸ ile ikinci bir örnek verebilmiştir. Türün bu coğrafya yerine Osmanlı Devleti içinde hayatını devam ettirebilmiş olmasının sebebi, uzun ve istikrarlı bir devletin varlığı ile mümkün olabilmiş, Orta Asya'da tersine bir yapı söz konusu olduğu için, başka kültür ve sanat faaliyetleri gibi, XVI. yüzyıldan sonra yeni örnek üretilememiştir. (İsen, 2010; 31)” Diye açıklamaktadır. Ancak aynı dönemlerde Orta Asya’da yazılmış olan tezkire sayısının oldukça fazla ve bunların birçoğunun yazarının Türk olması Prof. Dr. Mustafa İsen’in teorisini tartışmalı bir konuma düşürmektedir. Orta Asya, Hindistan ve İran’da kurulan Türk devletlerinde resmi ve edebi dilin Farsça olmasının Türkçe tezkire sayısının bu denli az olmasının temel sebep olduğunu düşündürmektedir. Osmanlı Devleti’nde ise her ne kadar Arapça ve Farsçanın büyük bir etkisi olsa da resmi ve edebi dil devletin kurulduğu günden dağıldığı güne kadar Türkçe olmuştur. Bu durum ise şüphesiz olarak Türk edebiyatını ve Türk tezkire geleneğini olumlu yönde etkilemiştir.

Bu çalışmamızda konu edindiğimiz Tuhfe-tül Âhbâb Fî Tezkire-tül Âshâb adlı şair tezkiresinin müellifi olan Kârî Rahmetullah Vâzih XIX. yüzyılda Orta Asya’sının bilgili ve renkli simalarından birisi olup birçok eser vermiştir. Ancak bütün bu eserleri arasında Tuhfe-tül Âhbâb Fî Tezkire-tül Âshâb adlı şair tezkiresi ülkemizde hemen hemen hiç bilinmemekle beraber Orta Asya, İran ve Afganistan coğrafyasında edebiyat tarihinin vaz geçilmez eserlerinden birisidir.

Kaynakça

- 1 Akilova Sanaat, “*Назари Шаръӣ Перомунӣ Аҳвол Ва Осори Қорӣ Раҳматуллоҳи Возеҳ (Дар Асоци Маводи «Тазкират-Уи-Шуаро»)*”, Tacikistan Devlet Ün. Dergisi, Duşanbe, 2013
- 2 Akilova Sanaat, “*Шахсият Ва Х.Унари Қорӣ Раҳматуллоҳи Возеҳ АЗ Назари Садри Зӯӣ (Дар Асоци Маводи «Тазкори Ашъор»)*”, Tacikistan Devlet Ün. Dergisi, Duşanbe, 2013
- 3 Akilova Sanaat, «Тухфат Ал-Ахбаб» («Подарок Друзей») Возеха И Традиции Составления Антологий В Таджикской Литературе Второй Половины XIX - Начала XX Веков, Tacikistan Devlet Ün., Duşanbe, 2015
- 4 Ayni Sadreddin, Yaddaştâ (Kısm I-II), Neşriyat-ı Devleti Tacikistan, İstalinabad, 1958
- 5 Eydurân A. Sungurhan, Beyani Tezkiretü’ş-Şu’arâ, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2008
- 6 İsen Mustafa, Tezkireden Biyografiye, Kapı Yayınları, İstanbul, 2010
- 7 Kazimi Elhac Muhmmmed Emin, Afganistandagi Özbek Şairleri, Kabil, 2006
- 8 Maani Ahmad Gülçin, Tarih-i Tezkireha-yi Farsi, Kitabhane-yi Senayi, Tahran, 1984
- 9 Münşi Muhammed Yusuf, Tezkire-i Mukim Hani (Seyr-i Tarihi, Ferhengi, İcetimai Maveraunnehir Der Uhd-i Şeybaniyan ve Esterhaniyan, Miras-i Maktub Yayınları, Tahran, 2001
- 10 Nasrabadi Mirza Muhammed Tahir, Tezkire-i Nasrabadi, Çaphane-i Arman, Tahran, 1939
- 11 Nevhvi Nimetullah, Divanı Şeyh Mevlana Seyyid Nimetullah Mehvi (Be tashihi Mir Ziyauddin Vaski), Herat, 2000
- 12 Nizami, Aruzi Semerkandi, Çahar Makale -Nizami Aruzi Semerkandi Musahhih: Muhammed Kazvini Muhammed Muin Be İhtimam-ı Azizullah Alizade-, İntişarat-ı Firdews, Tahran, 2008
- 13 Pala İskender, Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü (Cilt: I-II), Akçağ Yayınları, İstanbul, 1989
- 14 Alitaki Bin Muhammed Ali, Tezkire-yi Riyaz-üş Şuara, İnşarat-ı Esatir, Tahran, 2005

¹⁸ Afşar Sâdîkî Beg, Çağatay Türkçesiyle kaleme aldığı Mecma’ul-havâs’ı Alî Şîr Nevai’nin Mecalis-ün Nefâis’ine zeyil olarak yazmıştır. Yazılış tarihi tahminen 1597-1598 yılları arasında olan Mecma’ul-havâs, Doğu Türk dili alanında Çağatay Türkçesiyle yazılmış ikinci ve son tezkiredir. (Tekcan, 2013)

15 Vazih Kari Rahmetullah (Buhari), Yay. Hazırlayan Asğar Canfeda, Tuhfe-tül Ahbab Fi Tezkire-tül Ashab, Akademi-yi Ulum-u R.S.S. Tacikistan İntişarat-ı Şarksinasi, Duşanbe, 1977

16 Yeğın Abdullah, Yeni Lügat, Hizmet Vakfi Yayınları, İstanbul, 2008

17 Ziver Puhaval Tac Muhammed, Tarih-i Edebiyat, İntişarat-ı Nami, Kabil, 2014

Murat Akyüz

Fatih University, Contemporary Turkic Languages and Literatures Department, PhD student, Turkey

THE TEZKIRE OF KAIRI RAHMETULLAH VAZIH TUFHET-TUL ABHAB FI TEZKIRE-TUL ASHAB

Abstract: Qori Rahmatulloh Vozech, whether one has lived in Bukhara in the 19th century, poets, doctors, scientists and statesmen. Qori Rahmatulloh Vozech who have received a good education, Arabic, Persian and Turkish (Chagatay both the Anatolian Turkish) is a very good level know he wrote poetry in all three languages. The most important work is the poet himself has written thirteen books on book Tuhfe-tul Ahbab Fi Tadhkira-tul Ashab .

Qori Rahmatulloh Vozech book of the 19th century until the beginning of the Khanate of Bukhara, in the period from the mid-20th century is one of the most important poets of the seven tadhkira written in the region. The work was written in the tradition of tadhkira are all tadhkira and provision of resources for work in literary history books written after him.

There are in various library book of Tashkent, Dushanbe and St.Petersburg fifteen manuscript copies of Tuhfe-tul Ahbab Fi Tadhkira-tul Ashab. In addition, this tadhkira was published in Tashkent in 1914 and in 1977 in Dushanbe.

In this study, the definition of tadhkira is primarily performed. Afterwards it is examined the historical development of Persian and Turkish books of tadhkira writing.

In the later part of the analysis of the tadhkira given detailed information about the author and his work is done. After a comparative analysis of the text of the tadhira is translated into Turkish and facsimile access. In the conclusion part of the historical development of tadhkiras and place in the development of Tuhfe-tul Ahbab fi Tadhkira-tul Ashab and emphasizes the importance of tadhkiras.

Key words: Tuhfe-tul Ahbab, Tuhfe-tul Ahbab fi Tadhkira-tul Ashab, Qori Rahmatulloh Vozech (Buhari), Tadhkiras of Bukhara, Tadhkiras of poets

Мурат Акюз

Университет Фатих, Современные тюркские языки и литература, докторант

**АНАЛИЗ КНИГИ КАРИ РАХМАТУЛЛА ВАЗИХ
«TUFHE-TUL ÂBHÂB Fİ TEZKİRE-TÛL ÂSHÂB»**

Аннотация: В данной статье описана биография и литературное творчество известного поэта Кари Рахматулла Вазиха, который жил в 19 веке, владел несколькими языками и писал произведения на арабском, персидском и турецком. Среди его произведений 13 книг были написаны по бухгалтерии в виде учебников и учебных пособий. Его произведения послужили также источником для исторических исследований последующих поколений его литературного творчества и жизнедеятельности.

Книги Кари Рахматулла Вазиха находятся в библиотеках городов Ташкента (опубликованные в 1914 году), Душанбе (переизданные в 1977 году) и Санкт-Петербурга - пятнадцать экземпляров рукописи из серии «Tuhfatul Ahbab Fi Tadhkirat ulь сахабов».

В статье представлен сравнительный анализ произведений на персидском и турецком языках поэта.

Ключевые слова: поэт, век, книга, иностранный язык, биография, литература.